

Llorenç Prats

Professor del Grau d'Antropologia Social i Cultural i del Màster en Gestió del Patrimoni Cultural
Universitat de Barcelona
BARCELONA, CATALUNYA

Antropòleg, professor de Patrimoni Etnològic i Museologia al Grau d'Antropologia Social i Cultural i professor i coordinador de projectes i treballs de recerca del Màster en Gestió del Patrimoni Cultural i Museologia de la Universitat de Barcelona. Es dedica al patrimoni des de final dels anys vuitanta, ha estat president de l'Associació Catalana del Patrimoni Etnològic, membre de la Junta de Museus i ha escrit nombrosos articles sobre el tema i llibres en col·laboració sobre el tema. És autor de *Antropologia y Patrimonio* (Barcelona, Ariel, 1997).

El caràcter magmàtic del patrimoni etnològic⁽¹⁾

En aquest article es pretén reflexionar sumàriament sobre l'ús social del patrimoni, i, per extensió, del patrimoni etnològic, en l'actualitat i esbossar alguna idea respecte al seu futur. Entre altres coses, s'hi constata com els discursos expositius són cada cop més preponderants sobre els referents patrimonials, com les activacions patrimonials tendeixen a mantenir una relació cada vegada més estreta amb les activitats turístiques i lúdiques en general, i l'interès estratègic que tot plegat desvetlla en els poders polítics. També es dona fe de com el patrimoni etnològic ha anat transcendent gradualment el món rural per atendre una demanda creixent de reivindicació de les especificitats pròpies per part de comunitats de tota índole.

This article briefly discusses the social use of heritage, and by extension ethnological heritage, today and also outlines some ideas concerning its future. Among other things, it shows how expository discourses are increasingly dominant about heritage reference points, how heritage activations tend to have an ever closer relationship with tourism and leisure activities in general, and the strategic interest all this triggers in the political authorities. It also demonstrates how ethnological heritage has been gradually going beyond rural areas to meet a growing demand from communities of all kinds for acceptance of their specificities.

Aquesta breu reflexió general no és el marc adequat per entrar en disquisicions teòriques sobre el concepte de patrimoni i el lloc que li correspon al patrimoni etnològic, ni tampoc per buscar precedents i filiacions històriques, sinó per mirar d'entendre quin sentit té i pot tenir en un futur allò que hem rebut amb el nom de patrimoni etnològic, etnogràfic, popular, demoantropològic... , fruit, certament, d'una història disciplinària i política, d'una necessitat de legitimació acadèmica dels referents patrimonials de tota mena i de la formalització contínua de discursos identitaris, no poques vegades vinculats amb expectatives de desenvolupament local. De tot això, deriva la variada col·lecció d'activacions (o intervencions, o posades en valor, tant se val), de referents patrimonials en aquest camp en museus, ecomuseus, economuseus, centres d'interpretació, parcs culturals... i altres figures que han estat inventades o s'inventaran.

(1)

Les reflexions que es plantegen en aquest escrit són deutes del treball de base sobre la caracterització del patrimoni cultural en l'actualitat, que s'inscriuen instrumentalment en el projecte de recerca CSO2008-03315 «Nuevo turismo y desarrollo territorial sostenible. Análisis y evaluación de la intensificación y extensión espacial del turismo en la Cataluña Interior», finançat pel Ministerio de Educación y Ciencia.

Paraules clau: patrimoni etnològic, activacions patrimonials, discursos, expologia, legitimació patrimonial, interessos polítics, interessos comercials

Keywords: ethnologic heritage, heritage activations, speeches, expologia, legitimation, political interests, commercial interests

Això no vol dir que no s'hagi de parlar del concepte de patrimoni per si mateix. Ans al contrari, cal fer-ho, i molt. El concepte de patrimoni és utilitzat amb una polisèmia abusiva, que sovint deriva en confusió, fins i tot en àmbits acadèmics. Però això s'ha d'abordar mitjançant un debat ampli, serè i aprofundit, que, altrament, no sembla que hi hagi gaire interès a mantenir per part de ningú: la polisèmia ja va bé perquè cadascú entengui el patrimoni com li convingui i així pugui utilitzar el *valor afegit* que comporta el concepte en qualsevol de les seves actuacions.

A partir d'aquesta constatació i d'aquesta renúncia forçosa, podem acostar-nos a l'ús social del patrimoni, i, per extensió, del patrimoni etnològic, en l'actualitat i esbossar alguna idea respecte al seu futur. Tot plegat a partir d'un seguit de premisses que, al meu entendre, poden ser generalment compartides. Vegem-ne, en primer lloc, l'enunciat i, després, el desenvolupament:

- a) El patrimoni és una construcció social.
- b) Els discursos expositius, en qualsevol de les seves formes, han anat agafant cada vegada més preponderància sobre els referents patrimonials, als quals sovint releguen o en prescindeixen (salvant les especificitats, sobretot, del patrimoni artístic).
- c) El patrimoni està estretament vinculat a la construcció identitària.
- d) El patrimoni tendeix a mantenir una relació molt estreta amb les activitats turístiques i lúdiques en general que es materialitza segons paràmetres més o menys objectivables.
- e) El poder polític (i també l'econòmic, però per raons diferents) té un interès estratègic en el patrimoni, a causa de les premisses anteriors.

Per sustentar que el patrimoni és una construcció social bastaria recordar que, tal com l'entendem, no ha existit tota la vida ni a tot arreu, sinó que és un artefacte que apareix amb la revolució industrial, les revolucions burgeses i els nacionalismes, primer a Europa, i després es va estenent pel món a mesura que aquests fenòmens històrics, de manera desigual, s'hi van implantant i es va estenent també el colonialisme contem-

porani. Però, al marge de la raó històrica, des d'un punt de vista conceptual, el patrimoni, sia entès com una herència genèrica dels ancestres, sia entès com la manifestació de l'externalitat cultural en el món present i quotidià, passa, en un moment o un altre, un procés de selecció intencionada. Si l'entendem com la manifestació de l'externalitat cultural (la realitat més enllà del que és culturalment *domesticable*: el temps més enllà del temps, l'espai més enllà de l'espai, la condició humana més enllà de la condició humana), el *pool* inicial d'elements patrimonialitzables i *sacralitzables* ja queda definit pel mateix concepte, si bé hi pot haver vacil·lacions casuístiques en casos marginals. En aquest cas, la intervenció es produeix en el moment d'activar el patrimoni per generar el discurs, mitjançant una mecànica simple però efectiva, basada en la selecció, ordenació i interpretació. Per contra, si entenem el patrimoni com l'herència genèrica dels ancestres, com el conjunt de les manifestacions culturals tot al llarg del temps i arreu del planeta, com que és inabastable, la selecció s'ha de produir primerament sobre aquest conjunt, per determinar què serà considerat patrimoni, a partir de criteris i interessos canviants. Això és el que normalment s'anomena *posada en valor*. Aquesta posada en valor es confon sovint amb l'activació perquè, habitualment, l'una va seguida de l'altra. És a dir, quan es posa en valor un patrimoni fins aleshores ignorat, com, per exemple, determinades memòries, òbviament és per activar-lo. De manera que, en realitat, el procés és l'invers: l'interès per activar determinades memòries (o altres elements) porta a posar-les en valor com a patrimoni. En tot cas, l'activació sempre es fa en forma de discursos i segueix la mecànica esmentada de selecció, ordenació i interpretació, que, en definitiva, és la gramàtica del llenguatge expositiu en qualsevol de les seves formes.

Del punt anterior es desprèn que els discursos són i han estat sempre els veritables demiürgs del patrimoni. El patrimoni s'utilitza, en el context d'un discurs, per sostenir determinades idees, determinades tesis, més o menys rudimentàries o sofisticades, fins i tot obertes, interpretables, però, al capda-

vall, tesis. Al començament, en l'època de la construcció romàntica de les nacions, els discursos eren simples (però molt rotunds): «nosaltres som els més grans», «nosaltres som nosaltres de tota la vida», o «nosaltres som així i qui no sigui així és que no és de nosaltres». Per tot arreu hi ha polítics que encara els enyoren i miren de reproduir-los més o menys camuflats. Aquests discursos es plasmaven sobretot en museus i monuments i, més tard, en espais naturals. En els anys seixanta i setanta del segle XX (sovint es pren la reunió de Santiago de Xile de 1972 com a referència), la formulació clàssica dels discursos patrimonials va entrar definitivament en crisi. Els estats nacionals s'havien consolidat a bastament, entre altres coses a causa de dues grans guerres mundials i de la configuració geopolítica i econòmica del món en tres grans blocs: el món capitalista, el món socialista o comunista, i un tercer món bigarrat, unit bàsicament per la pobresa genèrica i la marginalitat. Les nacions que s'havien quedat sense Estat havien perdut el tren i els interessos socials (fins i tot econòmics i polítics) anaven per una altra banda. Curiosament, la desfeta del bloc soviètic ha fet renèixer en molts territoris la necessitat dels discursos fundacionals per fonamentar simbòlicament la seva independència, però, encara que sigui ampli i significatiu, no deixa de ser un cas acotat. Semblantment succeeix ara a Catalunya amb l'independentisme nacionalista, que, a diferència de l'independentisme no nacionalista, que ha crescut molt darrerament, necessita uns referents simbòlics objectivables. I, de retruc, passa el mateix amb el que podríem anomenar *neonacionalisme espanyol*, que s'ha estès fins a estrats ideològics que ningú no hauria dit mai.

El que va sortir del que algú va anomenar *revolució cultural* dels museus i altres figures d'activació patrimonial van ser bàsicament dues coses: una aproximació a la realitat social i una adaptació als interessos de la societat de consum i de l'espectacle, i molt específicament als interessos turístics. Per una banda, les institucions patrimonials van començar a fer de la pluralitat dels discursos la seva pràctica habitual i, per l'altra, van entrar en el mercat per a turistes i visitants domèstics:

van renovar la seva aparença, van diversificar l'oferta (perquè ho demanava la societat, sí, però amb això també aconseguïen fidelitzar el públic), van adequar els accessos i els serveis, i van fer del *merchandising* i la restauració uns complements rendibles que fins al present no han parat de créixer i de diversificar-se. Per primera vegada, també, es va començar a fer publicitat de les exposicions i actes similars com un espectacle més. Va ser també a partir d'aquesta època quan es van començar a diversificar les institucions patrimonials: els museus van agafar formes diverses, es va començar a parlar d'ecomuseus, economuseus, museus de societat, museus de civilització...; van aparèixer els centres d'interpretació, les rutes, els parcs culturals...; les exposicions van deixar de ser exclusives dels museus i van començar a sovintejar en tota mena de centres culturals. I amb tot això, es va deixar de mostrar el patrimoni per sostenir un discurs d'orgull i cohesió nacional per passar a utilitzar-lo, més o menys parcialment, com la relíquia que legitima un discurs o un altre, una gran diversitat de discursos.

L'evolució de les formes i la diversitat dels discursos ens han portat a un moment en què es poden produir discursos patrimonials, exposicions, en un sentit ampli, sense patrimoni. El llenguatge expositiu, per dir-ho així, ha esdevingut una nova forma de comunicació cultural, un nou art, que es pot aplicar al patrimoni poc, molt o gens. Hem assistit al naixement d'un nou fenomen, el que Hainard anomena *expologia*, que cada vegada té més presència, independència, naturalitat i acceptació en la nostra societat; té, fins i tot, el seu ofici, les seves tendències i els seus creadors estrella, amb el mateix Hainard al capdavant. Això sí, el nou art no renuncia a la legitimitat que confereix el concepte de patrimoni i, per això, si no hi ha patrimoni reconegut, proclama que allò que fa es posar en valor patrimonis *emergents* o reivindica el caràcter patrimonial d'elements inèdits, presents en les seves activitats expositives, fins i tot, en l'extrem, d'aquestes activitats.

Que el patrimoni estigui estretament lligat a la construcció identitària no és cap novetat.

De fet, va néixer per contribuir a fundar i a fonamentar identitats. La novetat, en tot cas, és que aquesta associació s'hagi estès a tots els àmbits. Vivim temps convulsos; identitàriament, també. Fenòmens com el de la globalització, amb la seva corresponent rèplica de reafirmació de les especificitats locals, els moviments migratoris interns i externs, la segmentació de la societat en grups autoreferenciats, en bona part producte del mercat, l'encavallament d'identitats locals, sublocals, comarcals, regionals-nacionals, nacionals-estatals, supranacionals o supra-estatals..., fenòmens com el del terrorisme internacional, la crisi, la marginació... han fet néixer la necessitat de ratificar-se, de reubicar-se per tot arreu, i el patrimoni, ni que sigui intangible, o quatre pedres, una manifestació festiva o un antic ofici, ha esdevingut un instrument imprescindible en aquest procés. Costaria de trobar, en un context cada vegada més ampli, algun lloc que no reivindiqui o dugui a terme l'activació d'algun aspecte del seu patrimoni, o que no reinterpreti alguna col·lecció que en el seu moment va aplegar algun erudit local, influït per l'exemple dels grans museus i excavacions. Podríem dir que el patrimoni (i també l'expologia) està contribuint a dibuixar un mapa molt més complex i multidimensional de la realitat del present segons és viscuda

pels seus mateixos protagonistes, un mapa necessàriament evolutiu.

L'activació del patrimoni es veu també molt sovint com un recurs per al desenvolupament o el sosteniment econòmic local. I això passa, sobretot, per la captació de turistes, tant els de més o menys llarga estada com els visitants de dia (és a dir, que vénen de prop a passar el dia o una estona i tornen a dormir a casa). D'això se n'ha parlat molt i amb molt poc rigor, perquè hi ha molts interessos involucrets que ho emmascaren. La veritat és que la relació entre costos (d'execució i manteniment) i beneficis (entrades, *merchandising*, guanys indirectes deixats al poble en forma d'allotjament, restauració, altres compres...) sol donar un resultat molt poc rendible per a les activacions patrimonials. Normalment, les institucions patrimonials són rendibles només en tres casos: quan es tracta d'activacions d'un extraordinari interès, capaces per elles mateixes d'atreure el públic d'on sigui i on sigui (d'aquestes n'hi ha molt poques); quan l'activació patrimonial està situada en una zona turística que ja té una clientela assegurada per altres atraccions (sol i platja, o neu, per exemple) i que pot aprofitar accidentalment algun moment de la seva estada per visitar la institució patrimonial; i, finalment, quan la institució patrimonial es troba

Fòrum de les Cultures.
Exposició alternativa sobre
l'urbanisme del barri de la Mina
al vestíbul de la gran exposició
sobre les ciutats del món.

LLORENÇ PRATS, 2004

en una conurbació prou gran per tenir un públic potencial de proximitat assegurat. Fora d'aquests tres casos, és molt difícil que una institució patrimonial arribi a produir rendiments positius, i fins i tot en aquests casos cal tenir en compte el factor concurrència-competència. La concurrència és bona, sobretot en zones rurals o periurbanes, o sigui inviables, per augmentar-ne la viabilitat. Però, en els casos potencialment viables, pot derivar en competència que redueixi l'afluència de visitants en un lloc o en un altre. Si un turista està a la platja i dedica dos o tres dies a visites culturals, què visita dins la possiblement àmplia oferta cultural que té a l'entorn més o menys proper? Si un turista passa un cap de setmana a qualsevol ciutat patrimonial, què tria de les moltes icones i atraccions culturals que tindrà al seu abast? Hi ha activacions que, en aquesta situació, sempre tenen les de perdre.

Hi ha elements correctors per a la viabilitat econòmica del patrimoni, com ara la ja suggerida concurrència o com el factor escala: d'una petita activació no se'n pot esperar gran cosa, però, si se'n minimitzen la despesa i les expectatives, és més fàcil aconseguir que es mantingui. Que les activacions patrimonials, en termes generals, siguin capaces de mantenir-se amb els seus propis recursos no és un fet negligible, si més no, perquè, al capdavall, el patrimoni viu de l'erari públic i, per tant, competeix amb objectius discrecionals també d'interès públic (cultural, per exemple), i això no ho hauríem de perdre mai de vista. Tampoc no hauríem de perdre de vista que és possible treballar amb el patrimoni a efectes identitaris, per exemple, sense que això impliqui expectatives econòmiques, i, per tant, amb activacions de baix cost, com, altrament, es fa tan sovint, fora de les grans produccions comercials o de prestigi, en altres àmbits de la cultura. El patrimoni etnològic, per les seves pròpies característiques, pot marcar camins, més o menys nous, a seguir en aquest sentit.

Tot això es complica amb la intervenció dels poders públics. Em refereixo als poders polítics, perquè al poder econòmic el patrimoni li interessa molt per crear imatge de marca i

Museu de la Mineria, Cercs. Expressions publicitàries en un cartell que anuncia una secció-activitat del museu.

LLORENÇ PRATS, 2011

d'un cert *bonisme* al servei de la societat; és, en definitiva, una estratègia de màrqueting que s'ha demostrat que té molt èxit. El poder polític, local, nacional o de l'àmbit que sigui, té la missió de liderar la societat, però no de substituir-la. I aquí es genera un conflicte amb el patrimoni, perquè el patrimoni té dues característiques que el fan molt llamener per als poders polítics: permet sustentar discursos ideològics amb una eficàcia insuperable per qualsevol altre mitjà habitual i permet deixar empremta en la història. La temptació dels governs i governants de fer els seus museus, la seva planificació territorial del patrimoni, per deixar reflectida, en pedra, si pot ser, la seva pròpia visió del país, ve de l'antiguitat, encara que llavors no pensessin en patrimoni sinó obertament en ostentació (ara som més subtils). I també la temptació de passar a la història gràcies als monuments o a la monumentalitat, tant a l'antic Egipte com a la moderna França, tant a Barcelona com al racó més perdut de Catalunya o de qualsevol lloc: grans faraons, grans piràmides; petits faraons, petites piràmides...; encara que, si no dóna per més, les petites piràmides puguin acabar sent un festival, una fira, una declaració de Patrimoni Immate-

rial de la Humanitat. . . , qualsevol cosa que es pugui llegar a la posterioritat. I aquí es planteja un conflicte –que a vegades esclata i d’altres, no– sobre la propietat del patrimoni. De qui és el patrimoni? Suposo que, obviant el respecte a la propietat privada, i encara sota un rigorós control, tothom estaria d’acord que el patrimoni és del poble, del conjunt de la societat. És cert que vivim (els que tenim la sort de viure-hi) en democràcies imperfectes en què el poble delega amplíssims poders en els governants, però potser ens hem acostumat massa els uns a exercir el poder i els altres a no controlar-lo. Els polítics manen en el que manen, que, dins del sistema capitalista en què vivim, no és ni molt menys tant com a vegades hom pensa o els mateixos polítics ens volen fer creure, però hi ha àmbits, com ara determinats aspectes de la cultura, en els quals els polítics, els governants, tenen un ampli marge d’actuació (també hi ha àmbits de la cultura que estan absolutament, o gairebé, controlats pel mercat). Un dels àmbits que els governants encara controlen majoritàriament és el del patrimoni. I quan els governants tenen un ampli marge d’actuació, haurien de buscar, no només el seu propi rèdit polític personal o ideològic, sinó el consens de la societat. Això és especialment flagrant en l’esfera local, on la proximitat i l’escala exigeixen una participació social, un protagonisme, fins i tot en les mateixes iniciatives de conservació o activació patrimonial, que rarament es donen o es respecten. Malauradament, continua sent cert que sense poder no hi ha patrimoni, en el sentit que, si el poder no fa, o deixa fer, un determinat projecte, mai no tirarà endavant, però la reclamació ciutadana de protagonisme en aquest camp, si més no en l’esfera local, també és cada vegada més gran.

Totes aquestes tendències que hem vist fins ara es refereixen també al present i al futur del patrimoni etnològic, perquè el patrimoni etnològic comparteix tots els trets esmentats. Ho repassarem breument i veurem, a més a més, les característiques específiques que pot presentar en alguns aspectes.

El patrimoni etnològic és, podríem dir, un patrimoni de pobres i marginats, de les clas-

ses subalternes i dels pobles subalterns (*primitius, exòtics, originaris, altres, primers. . .*, o com se’ls hagi volgut anomenar en cada moment), com també, per extensió, dels aspectes més subalterns, més escassament nobles, més corrents, de la vida comuna pública i privada. És un patrimoni, en certa manera, de rebuig, un patrimoni que, encara ara, molts considerarien indigne, per exemple, d’entrar en un museu que no sigui estrictament de la disciplina.

Això ha fet que la construcció social del patrimoni passés sovint per ignorar-lo. Quan se li ha prestat atenció ha estat, o bé per deixar testimoni d’estadis superats de l’evolució, de formes de vida que desapareixien arrossegades per l’expansió imparabile i indiscutida de la civilització, o, sobretot, i especialment pel que fa a les classes subalternes autòctones, per presentar-lo com a dipositari inconscient de les essències pàtries en els discursos patrimonials de construcció de la identitat nacional. Això ha estat, i és, així a tot arreu on ha calgut construir una pàtria; per això, el patrimoni etnològic és vist encara principalment en el seu vessant rural, perquè en el camp és on es produïa la confluència entre el passat i la natura. Durant molt de temps, la pauta del que calia entendre com a patrimoni etnològic ha vingut marcada pels folkloristes; durant molt més temps del que es voldria admetre. I els folkloristes recollien, recordem-ho, el saber, els coneixements, del poble, que pensaven trobar més genuïnament incontaminats al camp. De fet, la definició més estesa de patrimoni etnològic, elaborada per Isaac Chiva i adoptada per la Mission du Patrimoine Ethnologique de França, i, des d’allí, estesa arreu, insisteix en aquesta idea de *Volksgeist*, d’esperit del poble: «El patrimoni etnològic d’un país comprèn els modes específics d’existència material i d’organització social dels grups que el componen, els seus coneixements i les seves representacions del món i, de manera general, els elements que fonamenten la identitat de cada grup social i el diferencien dels altres» (*La Mission du Patrimoine Ethnologique, 1993*, Ministère de Culture et de la Francophonie).

La noció, central, d’uns «elements que fonamenten la identitat de cada grup social i el

diferencien dels altres» ens porta a la idea d'unes identitats estàtiques i monolítiques. Res més lluny de la realitat. Les identitats són canviants en el temps i estructuralment complexes i permeables. Fins i tot si es vol entendre la identitat com un espai estratègic de trobada i afirmació, això no elimina el seu caràcter històric, evolutiu, no fixa uns referents per sempre, i, en aquest cas, de cap manera no es pot confondre amb l'herència cultural, molt més àmplia i diversa (però també inabastable). El patrimoni etnològic més que ser reflex sistemàtic de la societat, és utilitzat habitualment per a la representació de discursos fonamentalment identitaris, però d'identitats molt diverses, no necessàriament nacionals, ni tan sols d'arrel territorial. El patrimoni etnològic pot ser utilitzat per parlar d'un poble, sí, però també de la diversitat cultural, de la violència, del gènere, de l'alimentació, de la fe, del lleure... Les identitats i els discursos (identitaris o no), l'expologia, prenen en aquest camp una importància molt més notòria que en els àmbits clàssics del patrimoni, com ara l'art i l'arqueologia, perquè el patrimoni etnològic, els objectes que el componen, no té un valor en ell mateix, com el que sí que poden tenir els objectes artístics o arqueològics, i, per tant, és molt més emmotllable. El patrimoni etnològic fins i tot inclou una bona part de manifestacions i patrimoni intangible, fet que encara en facilita més aquest caràcter *magmàtic*, a partir del qual es pot dissenyar qualsevol estructura. Certament, es podria parlar del valor estètic de determinat patrimoni etnològic exòtic. És una tendència que ja fa anys que es manifesta, sobretot en el mercat, però que darrerament ha passat a un primer pla, especialment a partir de la decidida i molt discutible opció del museu del Quai Branly en aquest sentit. Però, si és així, en qualsevol cas, potser ja no estem parlant pròpiament de patrimoni etnològic: s'ha produït una transformació i ha esdevingut patrimoni artístic.

Sembla que ara, aquesta operació, en petit, es vol imitar a Barcelona amb l'anomenat Museu de les Cultures del Món, encara no nat, que privaria al Museu Etnològic de Barcelona, en remodelació, de la seva dimensió

comparativa, i, per tant, de la seva raó de ser, convertint-lo en un fòssil, una mena de flascó de les essències catalanes, mentre que el *soi-disant* Museu de les Cultures del Món esdevindria un aparador de *chef-d'oeuvres des arts premiers*, digne d'una botiga del passeig de Gràcia. Dos disbarats d'una sola tacada. No n'aprendrem mai.

Aquest mateix caràcter *magmàtic* del patrimoni etnològic que fa que se'l pugui utilitzar en una diversitat gairebé infinita de discursos socials fa també que existeixi per tot arreu, en estat material o immaterial, i, per tant, és el patrimoni local per excel·lència, tant a efectes identitaris com polítics i econòmics. Això ha provocat que el patrimoni etnològic anés, no abandonant, però sí transcendent gradualment el món rural: els barris, les ciu-

Museu Etnològic de Barcelona.
El patrimoni exòtic ben embalat, a punt d'anar a la reserva o a altres destinacions.
LLORENÇ PRATS, 2012

tats, de tota mida i condició, també reclamen les seves especificitats, la seva herència tant material com immaterial, i així, no només la memòria urbana, sinó també oficis, indrets, festes, hàbits... han anat integrant, en la mesura que han estat activats, el *pool* del patrimoni etnològic, que ara ja no és pensable exclusivament com una ingent col·lecció d'eines de pagès i atuells similars. El patrimoni industrial (deixo de banda el patrimoni artístic) és el més reticent a recórrer aquest camí, segurament enlluernat per la grandiositat de les seves fàbriques i les seves màquines, però penso sincerament que és qüestió de temps (i de rendiments) que el seny s'imposi, les dues mirades es fonguin en un mateix gresol, i aquestes estructures es reintegrin completament amb la societat que les va fer viure.

La diversificació del patrimoni etnològic en facilita les activacions, de la mateixa manera que les activacions en faciliten la diversificació. Això ofereix unes possibilitats inèdites, que abans he esmentat de passada, per crear sinergies. La capacitat d'atracció d'un determinat territori, si és capaç de coordinar i sumar activacions patrimonials diversificades, és considerable (més o menys dependent d'altres factors, com ara la ubicació, és clar, però certa). En aquest sentit, sí que es podrien obrir perspectives, si no de desenvolupament local, com a mínim d'aprofitament econòmic local del patrimoni. Una lògica, tanmateix, que, massa sovint, topa amb els interessos de protagonisme polític i amb la mateixa rivalitat entre els pobles d'una mateixa contrada.

Això no vol dir que el patrimoni etnològic, com la memòria, o altres *patrimonis emergents*, hagi renunciat al seu caràcter sacralitzat, de relíquia de l'externalitat cultural. Dues construccions socials, que de vegades costa d'explicar si no és per aquests efectes simbòlics, la tradició i la saviesa popular (aquesta darrera manifestada sovint en allò que s'anomena *cultura popular* o *cultura popular-tradicional*), remetent els objectes, llocs i manifestacions etnològics a un passat, real o imaginari, i a una mena de *genialitat col·lectiva*, desmentida ja per Milà i Fonta-

nals en refusar la idea de l'autor anònim i col·lectiu, però que és útil com a instrument per sustentat la relació metonímica entre allò que es vol presentar com a patrimoni i l'externalitat cultural que ho legitima com a tal.

Així, el patrimoni etnològic se'ns ofereix com un món immens de possibilitats obert a tota mena d'interessos (tota mena: legítims i espuris). Podríem dir que el patrimoni etnològic s'apropa molt, en la pràctica, a la definició de patrimoni immaterial que va proposar la UNESCO: «S'entén per *patrimoni cultural immaterial* els usos, les representacions, les expressions, els coneixements i les tècniques —juntament amb els instruments, els objectes, els artefactes i els espais culturals que els són inherents— que les comunitats, els grups i en alguns casos els individus reconeguin com a part integrant del seu patrimoni cultural» (Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial, París, 17 d'octubre de 2003).

Fins aquí arribem, sense ulteriors consideracions, per no desviar-nos de la literalitat dels fets. Magma patrimonial, predomini i independència creixent de l'expologia i una gran diversitat d'interessos, això és el que hi ha. A partir d'aquí, cal pensar el patrimoni etnològic no com una entitat ontològica, sinó com un conjunt de recursos per dissenyar estratègies relatives a la reflexivitat cultural i identitària, a l'intercanvi i mutu coneixement, a la comunicació mitjançant els visitants de qualsevol procedència i a la sostenibilitat econòmica i reproducció social.

El gran tema pendent és la participació social en el sentit de protagonisme social en tot el procés de gestió del patrimoni i, per a això, òbviament, és molt més convenient que es fomentin iniciatives petites o moderades de proximitat i la sinergia entre elles que no pas grans infraestructures que mai no obeeixen més que interessos polítics, cosa que no obvia que la mirada antropològica especialitzada en aquest àmbit no hagi de tenir presència i protagonisme en qualsevol procés patrimonial, especialment els de gran envergadura. ■

BIBLIOGRAFIA

Aguilar, E. (coord.) (1999) *Patrimonio etnológico. Nuevas perspectivas de estudio*. Granada: Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico - Comares..

Anico, M.; Peralta, E. (coord.) (2008) *Heritage and Identity. Engagement and Demission in the Contemporary World*, Londres i Nova York: Routledge.

Hernández, E.; Quintero, V. (coord.) (2003) *Antropología y patrimonio. Investigación, documentación y difusión*. Granada: Junta de Andalucía (Cuadernos Técnicos del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico).

Kirshenblatt-Gimblett, B. (1998) *Destination Culture: tourism, museums and heritage*. Berkeley: University of California Press.

Mairesse, F. (2002) *Le musée, temple spectaculaire*. Lió: Presses Universitaires de Lyon.

Monet, N.; Roigé, X. (coord.) (2007) «El museus etnològics: nous desafiaments, noves perspectives» (dossier). *Mnemòsine*, núm. 4.

Prats, L. (1997) *Antropología y patrimonio*. Barcelona: Ariel.

Prats, L.; Iniesta, M. (coord.) (1993) *El patrimonio etnológico* (vol. 6 de *VI Congreso de Antropología*). Tenerife: Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español.

Quintero, V. (2009) *Los sentidos del patrimonio. Alianza y conflictos en la construcción del patrimonio etnológico andaluz*. Sevilla: Fundación Blas Infante.

Rivière, G. H.; et al. (1993) *La museología*. Madrid: Akal.

Santana, A., Prats, L. (coord.) (2005) *El encuentro del turismo con el patrimonio cultural: concepciones teóricas y modelos de aplicación*. *X Congreso de Antropología*. Sevilla: Fundación El Monte.